

Розділ II. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Валентина Бануляк

ФОРМИ Й МЕТОДИ РОБОТИ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Не одне десятиліття методисти та педагоги працюють над проблемами організації та проведення уроків позакласного читання, розробляючи методичні рекомендації, тематику занять, адже саме ці заняття спрямовані на розширення формату самостійного читання школярів. Воно виступає чудовим засобом виховання, розвиває бажання учнів вчитися, багато знати та вміти, виховує патріотизм і гуманізм, формує соціальне та громадське самопізнання. За півстоліття вітчизняними методистами та вчителями літератури накопичено значний досвід організації цих уроків, зроблено теоретичні узагальнення щодо їх специфіки в змісті, меті, структурі, типології та методиці, обсязі матеріалу, що розглядається, атмосфері й темпі проведення, особливостях діяльності вчителя та учнів [2, с. 17].

Проблемами організації позакласного читання займалися такі видатні методисти, як Д. С. Наливайко, Т. Н. Денисова, Ю. І. Султанов, Т. Ф. Бугайко, К. О. Шахова, О. В. Пронкевич, Н. Й. Волошина та ін. Кожен з них має свою точку зору, переконання щодо вивчення літератури, проведення уроків позакласного читання, але всі прагнуть одного: повернути молоде покоління до книги, навчити його вдумливо читати, яскраво відчувати, критично мислити та цінувати це мистецтво. Так, Т. Ф. Бугайко у курсі методики запропонувала такі форми проведення позакласного читання: виставка книг, читацькі конференції, літературні диспути, класні та особисті учнівські щоденники [1, с. 97].

Є. А. Пасічник у своїх дослідженнях показує структуру уроку позакласного читання, характеризує його особливості та пропонує такі форми уроку позакласного читання: уроки-вікторини, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-конкурси [6, с. 180].

Мета дослідження: проаналізувати, виявити й описати найбільш ефективні форми та методи роботи на уроках позакласного читання.

Учитель повинен прагнути теоретично та практично обґрунтовувати вибір форм і методів позакласного читання; виявляти особливості розвитку читацької культури учнів на уроках позакласного читання в основній та старшій школі; залучати школярів до активного читання та підвищення ролі літератури у формуванні компетентного учня, здатного до самоосвіти.

Планування, організація та проведення уроків позакласного читання мають базуватися на таких принципах: перспективності та системності; зв'язку з уроками вивчення програмового матеріалу; високій художній якості та морально-педагогічному потенціалу дібраних творів; актуальності їх проблематики та її особистої значущості для учнів; відповідності їхнім психолого-віковим особливостям; добровільності й зацікавленості школярів; різноманітності типів уроків та методики їх проведення; творчої взаємодії вчителя та учнів [4, с. 75].

Пропонуємо такі види робіт з позакласного читання: анкетування; підготовка статистично-аналітичних матеріалів для роботи гуртка книголюбів; індивідуальні та колективні бесіди; «звіти» учнів про самостійне читання творів; ведення читацького щоденника; складання маленьких каталогів з картками, що містять бібліографічні відомості та коротку анотацію; ведення альбому власних ілюстрацій до творів; ведення робочого зошита з позакласного читання; складання анотацій, післямов, передмов до книг; написання рецензій, відгуків, рефератів і творів на прочитану книгу; проведення засідань гуртка книголюбів тощо.

Доцільними на уроках позакласного читання є завдання дослідницького характеру, які є одним із засобів розвитку пізнавально-творчих здібностей

учнів. Вони пробуджують у школярів дух пошуку, сприяють психосоціальному зростанню учнів, а значить, розкриттю та реалізації їх інтелектуального потенціалу, розвитку творчості, суб'єктивної активної особистості.

Підвищити пізнавальну активність школярів допоможе добре продумана й організована дослідницька робота, це вплине й на учнівський інтерес до процесу навчання, самостійність. Виконуючи дослідницькі завдань, школярі вчаться виділяти головне, зіставляти, порівнювати, робити логічні висновки, бути уважними.

Завдяки завданням такого типу створюється атмосфера розвитку мислення, оскільки враховуються індивідуальні особливості учня, що сприяють його художньому розвитку.

У процесі роботи над завданнями дослідницького характеру школярі набувають компетенції та компетентності, необхідні для виконання нестандартних завдань, вчаться самостійному пошуку шляхів з'ясування істини. А це, в свою чергу, виховує любов до книги, до справжнього мистецтва, яким є література.

Варто наголосити на значенні письмових робіт, оскільки їх аналіз допомагає визначити особливості сприйняття літературного твору як на етапі первинного самостійного читання, так і після аналізу або обговорення твору на уроці, простежити зростання читацької культури, рівень сформованості умінь самостійно аналізувати й оцінювати літературні твори. Ведення читацького щоденника дає можливість тривалого спостереження за читанням учнів, їх літературним розвитком, однак не слід це зводити до формальних записів. Добре було б, якби школярі у них розміщували ілюстрації до прочитаних книг, короткі анотації, уривки з творів, списки літератури для позакласного читання, літературні ігри (ребуси, кросворди, вікторини), завдання до уроків позакласного читання.

Короткі записи допомагають згадати зміст книги через деякий час: хто головні герої, що з ними сталося, про що вони змусили замислитися. Можна

запропонувати також систему питань, щоб полегшити роботу з читацьким щоденником. Звісно, для кожного класу вона буде різного рівня складності. У процесі такої роботи учні вчать висловлювати власну думку, аналізувати, набувають уміння працювати з текстом. Така форма опрацювання художньої літератури робить уроки більш образними, наочними, цікавими, життєвими, дозволяє розвивати уміння школярів працювати в групах.

Ознайомленню з читацькими смаками учнів сприяє вивчення бібліотечних формулярів. Це доволі ефективна форма роботи, що дозволяє прослідкувати процес розвитку й поглиблення інтересів читача.

У школах часто використовують метод анкетування. Планування системи уроків позакласного читання, визначення напрямків в індивідуальній роботі, підбиття підсумків – усі ці важливі моменти в керівництві позакласним читанням можна поєднувати з проведенням анкетування.

Учитель літератури, як зазначає О. О. Ісаєва, зможе сформувати читацьку компетенцію учнів тільки у процесі вирішення цілого комплексу завдань, серед яких важливе місце посідають уміння працювати з художнім текстом [3, с. 14].

Зазвичай уроки позакласного читання плануються між окремими темами, пов'язуючись із вивченням програмного матеріалу. Однак така обов'язкова їх спорідненість з основним курсом не завжди необхідна. Досить «незалежними» можуть бути «бібліотечні уроки», огляди новинок літератури, а також уроки позакласного читання, присвячені письменнику-ювіляру або цікавій журнальній публікації.

Найчастіше вчителями використовуються проблемно-тематичні зв'язки між уроками за основним курсом та уроками позакласного читання. Сутність проблемно-тематичного принципу полягає в тому, що до уроку позакласного читання добирається матеріал, близький до попереднього чи наступного програмового матеріалу за тематикою чи проблемами, що в ньому порушуються.

Слід намагатися приділити увагу й теоретико-літературним зв'язкам класного та позакласного читання, адже на уроках позакласного читання

можна розширити знання учнів про літературні жанри, особливості віршованої мови, поетичні форми, тропи, засоби лексико-синонімічного вираження мовлення тощо.

Учителю-словеснику, при плануванні уроку позакласного читання, слід передбачати спеціальні вправи, які мають бути спрямовані на вироблення в школярів умінь користуватися прийомами самостійної читацької діяльності (наприклад, відтворення тексту за планом; епізодами, опрацювання довідкової літератури та періодичних видань тощо). На таких уроках варто застосовувати різні прийоми методу творчого читання, особливо, якщо твір невеликий: уголос, мовчки, читання напам'ять віршів, інсценування, читання за ролями тощо. Якщо ж опрацьований текст великий, то варто працювати із цитатами.

Обов'язково вчитель-словесник має використовувати такі форми роботи, які спрямовані на активізацію пізнавально-творчої діяльності учнів. Зокрема: опрацювати життєпис автора, історію написання художнього твору, створити презентацію, дослідити роль назви в розкритті ідеї, створити виставку книг, написати рецензію чи відгук про книгу, вести читацький щоденник тощо. Плануючи систему уроків позакласного читання, варто поєднувати твори класики та сучасної літератури; їх тематичне та жанрова розмаїття (відповідно до програми); використовувати різні форми роботи на уроках позакласного читання (семінар, бесіда, огляд, літературно-музична композиція, екскурсія, концерт, вікторина, консультація, інтерв'ю тощо) і прийоми активізації читацьких інтересів школярів (використання інших видів мистецтва, різного роду групові й індивідуальні завдання, міжпредметні зв'язки, технічні засоби навчання); систематичність і послідовність в оволодінні навичками роботи з книгою (робота з довідковим апаратом книги, з бібліотечним каталогом, анотування, робота над рефератом, відгуком, рецензією, оглядом і т.п.).

На думку О. М. Ніколенко, «... хоч які б методичні прийоми обрав учитель, які б інноваційні технології він використовував на уроці, усі вони

мають бути зумовлені самим твором та специфікою його аналізу. Тільки твір і його аналіз визначають методику його вивчення» [5, с. 32].

Під час проведення уроків позакласного читання слід дотримуватись таких вимог:

1. Зі списком літератури для позакласного читання учнів слід ознайомити задовго до початку навчального року (у травні-червні),

2. Уроки позакласного читання повинні бути святом, якого чекають з нетерпінням. Практикувати проведення уроків позакласного читання в музеї, бібліотеці, актовому залі, на природі тощо.

3. За два тижні до уроку позакласного читання школярі повинні бути ознайомлені із завданнями. Це домашнє завдання для груп, проблемні питання, індивідуальні завдання, проекти тощо.

4. Уроки-ігри, семінари, конференції, концерти проводити в паралельних класах. Це змушує ретельніше готуватися, згуртовує учнів класу.

5. Школярі повинні ділитися між собою відкриттями, які вони зробили, читаючи текст. На уроці повинна панувати співтворчість.

6. Важливе значення під час проведення уроків має наочність. Це репродукції картин, ілюстрації, фрагменти кінофільмів [7].

Отже, щоб ефективно розвивати читацькі навички учнів, слід зацікавити юного сучасника літературними надбаннями, створити відповідні умови для відображення, розуміння та засвоєння закономірностей навчального матеріалу.

Література

1. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі : курс методики. Київ : Радянська школа, 1962. 391 с.

2. Волошина Н. Й. Уроки позакласного читання у старших класах. Київ : Радянська школа, 1988. 174 с.

3. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні літератури : посібник для вчителя. Київ : Ленвіт, 2000. 184 с.

4. Куцевол О. Позакласне читання як творча діяльність учнів. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 3. С. 70–82.

5. Ніколенко О. М. Проблеми аналізу художнього твору на уроках літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 3. С. 31–34.

6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

7. Яричук В. А. Уроки позакласного читання в системі шкільної літературної освіти. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2018. № 27. С. 2–8.

Бануляк Валентина – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: методика проведення уроків позакласного читання.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Олена Бугера

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Глобальні проблеми сучасності вимагають негайного переосмислення взаємин людини з природою, зміни не тільки її поведінки, але, що особливо важливо, зміни ціннісних орієнтирів людства. Саме тому однією з актуальних проблем сучасного суспільства є проблема формування екологічної культури особистості. Головною причиною усіх негараздів у природі є споживацьке ставлення людини. Не усвідомлюючи свого місця у навколишньому природному середовищі, вона шкодить насамперед собі, своїм нащадкам. Ось